

4 Trajnostne perspektive družbenega roba: integracija romskih naselij v slovenski naselbinski sistem

Jernej Zupančič

Z nekaj načrtovalske drznosti si lahko postavimo izzivalno vprašanje: ali je mogoče postaviti trajnostno razvojno paradigmo kot realno opcijo marginaliziranih delov slovenskega naselbinskega sistema. V mislih imamo predvsem romska naselja – po strukturi in problematiki nedvomno posebnosti v naselbinski mreži države (Zupančič, 2007b, str. 24). Romska naselja obsegajo okrog 400 km² površin, v njih pa po ocenah živi 8.000 prebivalcev. Spremembe v teh naseljih so razvojna nuja. Ob uvodnem premisleku, ki daje trajnostnemu razvoju značaj postmoderne družbene in upravljavske perspektive, se zdi taka premisa skoraj povsem iluzorna. Vendar pa je zaradi kompleksnosti načrtovanja modernizacije in sanacije marginalnih družbenih prostorov pomembno vzpostavljati inovativne razvojne sheme. Ker koncept trajnosti temelji prav na uporabi dostopnih (lokalnih) potencialov ter v nadaljevanju njihove skrbne rabe in varovanja, je ta lahko prav zato primerna razvojna smer tudi pri nadaljnjem razvoju romskih naselij. Zaradi položaja, strukturnih razmer in prevladujoče interventne miselnosti v krogih upravljavcev (občin, državnih institucij) ter še posebej med stanovalci marginalnih okolij pa je tak načrt razvojno zahteven in terja specifične, prav tem prostorom prilagojene pristope.

Za posebnosti romske »problematike« je v znanosti in strokah v zadnjih dveh desetletjih zaznati porast zanimanja, in sicer na različnih področjih. V prvi vrsti odstopa problematika kakovosti bivanja v romskih naseljih. Ta so se zaradi ločenega razvoja ter posebnih zgodovinskih in kulturnih razlogov ter socialnih okoliščin razvila v ruralne in urbane slume. Neurejena naselja so nedvomno razlog tako za osebno kakor tudi kolektivno (lokalne skupnosti, soseske) marginalizacijo in izključenost. Upravičeno je govoriti o procesu getoizacije in o naseljih kot o getoiziranih prostorih (Zupančič, 2003). V nekaterih romskih naseljih je velika gostota zazidave problem ne le nizkih bivalnih standardov, temveč tudi generator medsosedskih sporov in celo odprtih konfliktov. Slabe bivalne razmere so po eni strani odraz družbene marginalnosti (Štrukelj, 1991), po drugi pa so med najpomembnejšimi razlogi za vztrajanje v njej (Klopčič, 2010). Res pa je tudi, da reševanje stanovanjskih problemov Romov neredko temelji na iluzornem pričakovanju, da so rešljivi predvsem z instrumenti socialnega intervencionizma na eni ter sistematičnega opremljanja romskih naselij in zaselkov (z električno napeljavo, vodovodnim omrežjem, kanalizacijo, prometnimi površinami s povezavo na javno cestno omrežje, odvozom komunalnih odpadkov ter kanalizacijo) na drugi strani. Hkrati naj bi dosegli tudi dovolj prepričljive indikatorje integracije,

kot so na primer boljša obiskanost vzgojno-izobraževalnih zavodov, učni uspeh v šoli in posredno potem tudi uspešnejše tekmovanje na trgu dela. Sedaj je na razpolago vsaj desetletja intenzivnejših interventnih posegov v romska naselja s ciljem njihove tehnične sanacije in legalizacije. Obstajajo podatki, načrti, analize stanj in dobrih praks, kar omogoča presojo učinkovitosti različnih pristopov in ukrepov. Komunalno infrastrukturo so v zadnjem desetletju že zgradili v marsikaterem romskem naselju, cilji integracije pa s tem še zdaleč niso doseženi. Sodeč po nekaterih najnovejših raziskavah, opravljenih v okviru raziskovalnega dela s študenti geografije (primer Kerinovega grma v občini Krško leta 2015), je mogoče govoriti celo o nazadovanju – in to kljub občutnim vlaganjem v javno infrastrukturo (Zupančič, 2015, str. 16). Razmerje med vloženimi sredstvi in (vsaj ocenjeno) stopnjo povezanosti lokalnih romskih skupnosti z njihovo sosesčino nikakor ni premočrtno.

Integracija je vsekakor želeni cilj večine programov, namenjenih Romom kot ranljivi družbeni skupini (Žugel, 1991). Termin inkluzija se ponuja kot nadgradnja integracije v smislu doseganja socialnoekonomskih ciljev. Vprašanje bivanja je izpostavljeno kot eno od primarnih, žal pa se prepogosto omenja zgolj v ožjem smislu, to je v funkciji stanovanja, ne zajema pa pojma bivalnega prostora, ki obsega poleg »doma« (hiše, stanovanja) še bližnjo sosesko. Ta ima namreč za kakovost življenja velik, če ne odločilen pomen. V politikah do Romov kot socialno šibke skupnosti prevladujejo permissivni in hkrati minimalistični pristopi (Zupančič, 2012, str. 93). Ustvarjajo vtis stalne pomoči Romom in imajo zato široko razumevanje s strani domačih politik, obenem pa je to sprejemljivo tudi na mednarodni ravni. Vtis je, da je socialno, prostorsko in politično tutorstvo občje sprejeto v politikah do Romov, ta skupnost pa jih samoumevno sprejema kot kategorijo specifične pravice, zadolžene za kompenzacijo ekonomske neuspešnosti večjega dela te skupnosti in kot obliko nadomestila za zgodovinske krivice do njih. Ti intervencionizmi ustvarjajo vtis Romom prijazne politike, dejansko pa prinašajo le skromne rezultate. Romska skupnost je s tem še naprej predmet toleriranja večine (Komac, 2005), kar pa jih pri družbenem vključevanju prej omejuje kot spodbuja. Ohranja namreč status specifične skupine, izvzete iz obvez celotne družbe, a tudi omejene pri prednostih, s katerimi razpolaga slovenska družba. Intervencionizem je v nekaterih primerih nujen, a je skoraj brez razvojne perspektive.

V zadnjih desetletjih romska skupnost doživlja naglo socialno in demografsko preobrazbo, kar se odraža prav v spremembah načina bivanja in njihovem prostorskem obnašanju. Porajajo se nove prostorske potrebe in drugačen odnos do materialnih dobrin, s tem pa se spreminja tudi odnos do prostora. Te spremembe so marsikdaj dramatične spričo novih želja, starih navad, okoliščin in razmer. Razvojno gledano je zdaleč najpomembnejši pozitivni pokazatelj hotenje članov te skupnosti po doseganju konformnosti z obdajajočo slovensko okolico, kar bi logično generiralo tudi potrebo po boljši komunikaciji s sosedstvom. Lokalna slovenska sosedstva pa pričakujejo rešitev nekaterih dosedanjih praks, ki jih doživljajo kot »probleme«, za katere se oblasti ne zmenijo dovolj (Zupančič, 2006a). Tako nastane v odnosu med romskim in slovenskim sosedstvom komunikacijski vakuum: distanca, ki ne enim ne drugim ne omogoča dovolj prožnega odziva na nove situacije. Zato so integracijski koraki romskih naselij tako težki, negotovi in neredko neuspešni. Romska naselja so nedvomno specifičen načrtovalski zalogaj. Njihova preobrazba in sanacija je v prvi

vrsti strokovni izziv: od analize do načrtovanja in upravljanja. Potrebno jih je načrtno in sistematično demarginalizirati. V nadaljevanju so obravnavana vprašanja normativne in funkcijske integracije romskih naselij v slovenski naselbinski sistem. Pri tem so romska naselja vzeta kot prostorske celote (lokalno sklenjene romske poselitve), ne glede na to, ali se prebivalci v njih etnično opredeljujejo kot Romi ali ne. Celostna obravnava romskih naselij upošteva njihovo notranjo raznolikost, njihove prostorske, materialne in kulturne potenciale ter zatečene značilnosti komunikacije med Romi in njihovim soseditvom.

Analizirani primeri dobrih praks (kot na primer v Pušči, Vanči vasi, Vejarju (prej Hu-deje)) kažejo, da je vsaj parcialno sodelovanje romske soseske in njenih predstavnikov stanovalcem omogočilo boljše sodelovanje s slovensko okolico, ter več stikov in več možnosti reševanja problemov (Zupančič, 2015). Rezultati so sicer skromnejši od pričakovanj, a napredek je vendarle opazen. Velja tudi obratno: romske soseske, ki so zavestno iskale oblike povezovanja bodisi z institucijami na lokalni ali državni ravni bodisi so bile deležne večje komunikacije s te strani, izkazujejo boljši napredek tudi pri infrastrukturnem opremljanju lastnih naselij. Iz tega sledi, da je za dosežek tako na področju prostorskega urejanja, sanacije in tehničnega (infrastrukturnega) opremljanja naselja kot celote kakor tudi vključevanja teh naselij v slovenski naselbinski sistem pomembno povečevanje socialnih stikov Romov s svojimi sosedi ter institucijami in organizacijami. V tem smislu govorimo o konceptu odpiranja romskih naselij (Zupančič, 2014), ki naj omogoči povečanje informacijskega pretoka v lokalnem okolju. Na podlagi komunikacije bodo lažje reševali probleme. Najpomembnejše pri tem pa je, da stanovalci bolje razumejo svoj zasebni in javni prostor v naselju in soseditvu. Prepoznati lastne razvojne možnosti in potenciale, tako materialne kot nematerialne, je pomembna popotnica tudi pri konceptih trajnosti. Vzpostavljanje zavesti in odgovornosti do zraka, vode, tal, prostora, grajene kulturne in tehnične dediščine ter okoliških naravnih vrednot pa obenem povečuje tudi komunikativnost in na koncu sprejetost. To pa je realni cilj integracijskih prizadevanj.

4.1 Romska naselja v Sloveniji

Prepričanje, da živi velika večina Romov v etnično homogenih »romskih« naseljih, ni povsem točno. Novejše raziskave potrjujejo večjo heterogenost romskih naselij ter večji delež in število etničnih Romov, ki živijo razpršeno po Sloveniji. Različni podatki o številu romskih naselij so posledica različnega razumevanja pojma »romsko naselje«. Po evidenci jih je 107 (Zupančič, 2011). Pozneje so raziskave odkrile še večjo prostorsko razpršenost Romov; ti naj bi živeli tudi v mnogih manjših zaselkih, tako da se število teh naselbinskih enot povzpne na okrog 130 (Zupančič, 2014, str. 35). Poleg tega živi kar nekaj Romov, ki so odšli iz svojega okolja in žive v mešanih zakonih, v mestnem okolju. Z novimi podrobnimi raziskavami pa odkrivamo, da so mnoga romska naselja pravzaprav že etnično mešana (Pirc, 2013). V primerjavi z več kot 6.000 »statističnimi« naselji v Sloveniji predstavljajo romska naselja manj kot 2 %, medtem ko predstavljajo Romi komaj 0,5 % skupnega prebivalstva naše države. Povsem nova skupina so populacije v večjih mestih, predvsem v Ljubljani in Mariboru; slednji so večinoma imigranti iz držav

nekdanje Jugoslavije, ki so prišli v slovenski prostor v zadnjih treh desetletjih (Zupančič, 2014, str. 48). Le deloma živijo v manj ugodnih urbanih slumih.

Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v sedemdesetih letih 20. stoletja in pozneje. Že v 18. stoletju so bili na prostoru nekdanje Habsburške monarhije za časa Marije Terezije izpeljani poskusi stalne naselitve, ki pa niso uspeli (Štrukelj, 1979). Poznejše naselitve, povezane tudi s precej nasilnimi ukrepi, prav tako večinoma niso imele trajnejšega učinka (Klopčič, 2007). Vendar pa so bili Romi vsaj delno »teritorializirani«; registrirani so bili na ozemljih določenih občin, čeprav niso stalno bivali na enem kraju, temveč so se zaradi preživljanja (opravljanja različnih »potujočih« obrti, pa tudi prosjačenja) selili. Ob prej omenjeni »teritorializaciji« se je določen del Romov vendarle pričel prostorsko ustaljevati. Zlasti prekmurski Romi so se v precejšnji meri za stalno naselili že med obema vojnoma in po njej. Nomadizem je pri njih postopoma postajal zgolj še folklor (Štrukelj, 2004, str. 8–30). Oblikovanje stalnih romskih naselij je bilo na Dolenjskem, v Beli krajini in v Posavju za dobro generacijo zapozneno. Stalna naselitev je dejansko uspela šele po socialnih spremembah in modernizacijskih procesih romske družbe in ne toliko zaradi načrtnih prizadevanj oblasti. S tem so bile Romom vsaj deloma dostopne nekatere dobrine moderne družbe. Toda stalna naselitev se je hitro izkazala za nadaljevanje obrobnega družbenega položaja. Prostorsko gledano je bila največkrat omejena na eno samo razširjeno družino. Kasneje se je ta zaradi porok in visoke rodnosti precej razširila, neredko pa so se tja naselili še bližnji in daljni sorodniki. Zato je večina romskih naselij manjših, večina stanovalcev pa je bila v sorodstvenih razmerjih. Zaradi neurejenega lastništva zemljišč, pomanjkanja pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi sistema vrednot so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalitiet. Romska naselja so dobila nekatere strukturne in fiziognomske posebnosti ter postala odkriti »slumi« tako na podeželju kot v mestih. Posamezne stanovanjske hiše so tehnično povsem enakovredne stavbam v slovenskem okolju, ali pa jih po nekaterih elementih celo presegajo. Vse to je odraz nagle socialne stratifikacije med Romi, kar se odraža tudi v izboljšanem stanovanjskem fondu.

(foto: J. Zupančič)

Slika 4.1:

Vila v romskem
naselju, odraz
socialnih sprememb.
Vanča vas
v Prekmurju.

Nastanek romskih naselij je vezan na posebnosti romske kulture in socialnih procesov. Do stabilizacije je pričelo prihajati v fazi intenzivnega socialnega preslojevanja slovenske družbe iz kmečke v polkmečko in industrijsko. Nekatere družine so se od nekdanje sorodstveno povezane skupnosti ločile bodisi zaradi možnosti preživetja bodisi (kar ni bila redkost) zaradi različnih sporov. V tem je treba gledati tudi proces razkroja tradicionalne romske družbe, ki se je ob modernizaciji srečevala tako z izzivi gospodarske kakor psihološke narave. Zaradi te sorodstvene povezanosti so romska naselja delovala (in še vedno delujejo) socialno zelo homogena. Odselitev je pogosto pomenila neke vrste zavestno asimilacijo, odmik od romske identitete.

Večja romska naselja, kot so na primer Pušča, Vanča vas ali Sotina v Prekmurju, Kerinov grm pri Krškem, Hudeje, Brezje – Žabjak na Dolenjskem in Lokve v Beli krajini ter podobni, so nastala z doseljevanjem stanovalcev, ki niso imeli medsebojnih sorodstvenih vezi. V teh naseljih se je začela v fazi družbene modernizacije oblikovati nova, bolj teritorialno in vse manj rodbinsko povezana romska skupnost. Zemljišče (lokacija), ki v fazi polnomadizma ni pomenilo kaj dosti, je pričelo dobivati novo veljavo. Romstvo v smislu kulturne identifikacije ni moglo več vztrajati zgolj na izročilu in načinu življenja, temveč se je začelo vse bolj nanašati tudi na ozemlje stalne naselitve; prostor stalne naselitve je pričel postajati tudi izhodišče identitete. Stalno bivališče je postalo prizorišče družabnosti in izhodiščna točka oskrbe ter ostalih funkcij. Novo razsežnost prostorske mobilnosti je predstavljala motorizacija, saj so nova prometna sredstva omogočila vzpostavljanje širšega akcijskega prostora. Prostorska ustalitev je bila dramatična, po svoje celo šokantna ali pa razumljena kot svojevrstna prisila. Niso je razumeli niti Romi (čeprav so jo doživljali) niti večinsko prebivalstvo; slednji so bili marsikdaj svojevrstna žrtev, saj so zasedali njihova zemljišča. Verjetno je bila težava tudi v odsotnosti konceptov, ki bi proces stalne naselitve spremljali in usmerjali. Zato je bil nastanek današnjih stalnih romskih naselij iz zornega kota večine videti stihijski (Zupančič, 2007b, str. 25). V resnici je večina današnjih romskih naselij locirana zelo premišljeno in pravzaprav dokaj posrečeno. Oblikovala so se tam, kjer je bilo največ možnosti za preživetje in kjer je bilo nasprotovanje lastnikov zemljišč še znosno. Verjetno so bile mnoge lokacije najprej začasne, sčasoma pa, ker so se izkazale za bivalno primerne, so postale stalna naselja. Pozneje so se širile tako zaradi naravnega prirastka kot tudi z doseljevanjem.

4.2 Koncepti sanacije in integracije romskih naselij v Sloveniji

Leta 2007 je bil v okviru dela posebne Strokovne skupine za reševanje prostorskih problemov romskih naselij v Sloveniji (vodil jo je avtor tega besedila, delovala pa je v okviru takratnega Ministrstva za okolje in prostor) izdelan okvirni razvojni načrt romskih naselij v Sloveniji, po katerem bi bilo glavnino romskih naselij mogoče razvijati in modernizirati na obstoječih lokacijah. Vzpostaviti bi bilo treba mere legalnosti, urediti lastniške odnose in vzpostaviti vsaj minimalne gradbeno – tehnične standarde, nato pa jih vključiti v slovenski naselbinski sistem. Le nekaj romskih naselij nima teh možnosti in je zanje potrebno iskati ali nadomestne lokacije ali pa individualne

stanovanjske rešitve. Legalnost je eden od temeljnih ciljev na področju reševanja bivalne problematike Romov, doseči pa jo je mogoče na več načinov. Omenjene so bile že sistemske in sistematične rešitve, možne so tudi različne intervencije s poceni gradnjami montažnega tipa. Improvizirane gradbene rešitve so bile posebej pogoste v obdobju nagle prebivalstvene rasti, kar je zaradi omejenega prostora vodilo v (pre) velike gostote pozidave in s tem povezane medsosedske probleme. V tem kontekstu velja omeniti tudi idejo o intervencijskem zakonu (1993) in *ad hoc* legalizacijo z namenom vzpostavljanja čim prejšnje formalne legalnosti. Izkušnje s tem intervencionizmom pa so slabe; problemi so se namreč še povečali. Interventne rešitve povečajo aspiracije po državnem intervencionizmu, zmanjšujejo pripravljenost prebivalcev po legalnih oblikah prostorskega obnašanja ter utrjujejo pričakovanje, da je ustvarjanje dobrih pogojev bivanja naloga (tudi finančna) družbe oziroma države in ne možnost posameznika (lastnika, uporabnika). Dolgoročno vodi v izrazito inertni, v lastne kroge obrnjeni razvoj in vstran od integracijskih prizadevanj. Prevladalo je stališče o postopnem strukturnem prilagajanju in hkratnem vzpostavljanju legalnosti. Romska naselja naj bi postopno strukturno modernizirali, opremili s povsem enakovredno komunalno infrastrukturo kot ostala naselja v Sloveniji, legalizacija pa bi bila dosežena kot administrativno-pravni zaključek teh procesov (Zupančič, 2007a, str. 680–682). Ideja temelji na tekmovalnosti tudi med romskimi naselji oziroma občinami, saj je izgradnja komunalne infrastrukture skoraj v celoti vezana na državna sredstva prek javnih razpisov.

Ob tem se je treba zavedati upravljalvske dediščine, po kateri so bila prostorsko-razvojna vprašanja romskih naselij večinoma odrinjena na stran in so vanje posegali sporadično in s planerskim minimalizmom, in še to večinoma le korektivno (Zupančič, 2006b). Razvojna naravnost je bila v tem kontekstu sila redek pojav. Do neke mere gre razumeti te situacije v luči vrednot k egalitarizmu stremeče socialistične družbe (do leta 1990). Veliko verjetneje so romski stanovanjski in bivalni »problem« preprosto odrivali na stran kot neperspektivno delovno področje. Okvirnih načrtov sanacije ter razvoja strukturno specifičnih romskih naselij ni bilo, zato tudi ne sistemskega vira financiranja na primer infrastrukturnih projektov. Poleg tega je bilo prostorsko načrtovanje naselij pretežno v domeni občin, ki pa kljub velikosti in upravni moči niso razpolagale z dovolj materialnimi sredstvi. Ne gre prezreti, da so si lokalne skupnosti izgrajevale potrebno osnovno infrastrukturo s samoprispevki. Reševanje problemov romskih naselij se je predvsem na podeželju odrivalo na poznejši čas, odgovornost so prelagali drug na drugega, težave pa prepuščali lokalnemu prebivalstvu (Zupančič, 2015). Taka miselnost se je zadržala deloma tudi zaradi prepričanja, da je treba »romsko problematiko« reševati od zgoraj, pokroviteljsko, tj. delati »za Rome« in ne graditi z njimi partnerskega odnosa ter vzajemnosti. To ni nikakršna slovenska posebnost, saj je podoben odnos domač v mnogih evropskih državah (Zupančič 2006c, str. 619–622). Tudi resne kritike in apel po pomoči na lokalne ali državne institucije, ki so ga slovenski sosede naslavljali nanje spričo težav v bližnjem prostorsko-socialnem stiku (z romskimi naselji oziroma Romi), je del slovenske javnosti in politike karakteriziral z očitki od egoizma do nestrpnosti ali celo šovinizma (Zupančič, 2006a, str. 68). Taka drža ni bila posebej zahtevna, saj je pričakovala predvsem spremembo stališč sosodstva ter trajno toleranco, problemi pa so ostajali. Te konstelacije so utrjevale opazno distanco v odnosih med tistimi, ki bi lahko bili partnerji v razreševanju lokalnih težav, s čimer so se problemi dejansko le poglobljali (Zupančič, 2004, str. 512; podobno ocenjuje razmere tudi

Žnidarec Demšar, 2006, str. 45–49). Izkušnje projektne dela z določenimi skupinami Romov kažejo na sinergijske integracijske učinke tudi v širšem smislu (Žagar, Klopčič, 2006). Zaradi vztrajanja pri trajnem tutorstvu so prevladovalе ideje o “reševanju od zgoraj” in uveljavljanju interventnih zasilnih rešitev tedaj, ko težav lokalne skupnosti ni več mogoče obvladovati. S slednjim samo utrjujejo marginalnost teh naselbin in jim podaljšujejo agonijo, prve pa so drag poskus izkazovanja državne in lokalne dobrote, dejansko pa ignorirajo tisto, kar je najbolj dragoceno: izkušnje in ambicije stanovalcev. Po izkušnjah, pridobljenih z analizami dobrih praks (Zupančič 2014, str. 173–175) ti kažejo na težnjo po bivalni konformnosti in sledenju slovenskim zgledom. Tako naziranje je med Romi prisotno in je, razvojno gledano, dejansko potencial, emotivna energija ljudi, ki si želijo povsem slovenskim razmeram primerljivega standarda (Zupančič 2013, str. 6). Utemeljeno je mogoče predvidevati, da bo taka težnja eno od vodil prihodnjega prostorskega ravnanja, zato je bistvenega pomena narediti paradigmatični preskok v razmišljanju o možnostih razvoja ter perspektivah in potencialih romskih naselij. Pri tem je smiselno slediti načelom trajnostne razvojne paradigme, in sicer upoštevajoč načela gospodarnosti, partnerstva, legalnega delovanja in profesionalizma v vseh korakih planerskega procesa (Zupančič, 2014, str. 212–214). Trajnostna razvojna paradigma je smiselna, dosegljiva in uresničljiva, zato lahko velja kot splošna usmeritev ne le za Slovenijo prihodnosti, ampak tudi za romska naselja in poselitveni prostor drugih marginalnih družbenih skupin. Njena prednost je v zahtevah po participaciji in spremenjenem odnosu stanovalcev do lastnega bivalnega okolja ožje in širše. Utemeljeno je mogoče pričakovati bolj odgovorno držo Romov ter večjo mero komunikativnosti in sodelovanja tudi s strani slovenskega sosodstva, če bo to povečalo zaupanje na podlagi pozitivnih izkušenj. Ta predpostavka ni brez pasti: do sedaj se je pasivna drža sosodstva dodobra utrdila kot vedenjski pragmatizem, ki pa romskim sosedom ne prinaša bistvene prednosti vse dotlej, dokler ne postane komunikacija relativno stalna, široka in tematsko raznovrstna.

V to paradigmo se postavlja vizija razvoja romskih naselij oziroma širše marginalni poselitveni prostor v Sloveniji. Nadaljnji razvoj romskih naselij naj bi sledil trem glavnim smerem:

- a) **Romska naselja naj v celoti in enakovredno postanejo del slovenskega naselbinskega sistema** na istih lokacijah; le v redkih primerih so potrebne prelokacije. Načrtovalski proces naj poteka na podlagi partnerskega odnosa med stanovalci (Romi kot investitorji), lokalno skupnostjo (občino kot upravljavcem) ter državnimi institucijami (resorna ministrstva in službe kot usmerjevalci, nadzorniki in financerji).
- b) **Izgradnja javne tehnične infrastrukture in sanacija individualnih stanovanjskih zgradb** po modelu postopnosti, ki upošteva tudi lastne izkušnje. Pri tem je pomembno upoštevati zatečene razmere glede tlorisne zasnove in pri tehnično – gradbenih in arhitekturnih standardih izhajati iz načela varnosti, pri ostalih vidikih pa je smiselno dopuščati večja odstopanja (na primer gradbenih stilov). Model primarno upošteva endogene sile v naseljih kot ključne dejavnike sanacije in ne hiti z zunanjim intervencionizmom, da bi zadostil tehničnim in estetskim standardom, značilnim za slovenska naselja. Intervencionizem se je izkazal kot kratkoročen ukrep.

- c) **Razvojna naravnost romskih naselij in varovanje kulturne dediščine** Romov, upoštevajoč lokalne prostorske možnosti in kulturne posebnosti arhitekturnih stilov do mere, ko so ti še varni. Smernica vključuje razvoj javnega, odprtega in zasebnega prostora ter dinamično uporabo lokalnih potencialov, na drugi strani pa zaščito naravnih vrednot ter kulturne dediščine. Model zagovarja celovitost romskih naselij na poti v povsem običajna naselja v slovenski naselbinski mreži, vključujoč pri tem tudi možnosti pridelovanja hrane na vrtovih, gospodarske dejavnosti, primerne za notranjost naselij ter objekte družbene infrastrukture (za izobraževalne, kulturne, športno-rekreacijske, družabne in verske namene) (Zupančič, 2015, str. 18–22).

Postavljena vizija razvoja romskih naselij je zahtevna, ker mora precej neurejene razmere smiselno in učinkovito urediti. Vizija zahteva analitičen uvid v dosedanja razvoj in stanje, obenem pa pričakuje tudi določeno drznost stanovalcev (to je Romov) in upravljavca prostora. Temeljnega pomena je, da se vsa romska naselja, ki nimajo izrecnih ovir za pridobitev legalnih statusov (te ovire so predvsem tam, kjer je lokacija povsem neprimerna zaradi dejavnosti ali rabe prostora v neposredni soseščini, kjer so pogoji bivanja neprimerni tudi ob sanacijskih ukrepih ali kjer so načrtovalski interesi lastnikov zemljišč povsem drugačni ter neskladni s stanovanjsko funkcijo), v procesu postopnega prilagajanja izvedejo sanacijo razmer in se v celoti vključijo v slovenski naselbinski sistem. Romska naselja naj bi dolgoročno imela enak infrastrukturni standard kot slovenska naselja in tudi vzdrževati bi se morala na enak način. To nalaga Romom vrsto obvez, saj bo potrebno skrbeti tudi za financiranje različnih enkratnih in sprotnih vzdrževalnih stroškov, v zameno pa bo "legalnost" omogočala stanovalcem in občinam kandidiranje za sredstva na javnih lokalnih, državnih in mednarodnih razpisih ter zavarovanje svojih nepremičnin. Nepremičnine so kapital. S tem ko stanovalci uredijo nepremičninske odnose, tj. pravno pridobijo lastnino, se sprožajo novi odnosi do sosedstva. Večja mera odgovornosti in senzibilnosti za reševanje oziroma odpravljanje lokalnih težav (na primer v prometnem režimu, varstvu pred poplavami ali požari) jih rešuje, ambiciozno poseganje v prednostne lokacije (razvojni projekti, trženje kulture ipd.) pa so že nadgradnja. V tem procesu največ pridobijo zlasti stanovalci sami, saj se jim z legalnim bivanjem odprejo možnosti pravnega prometa z nepremičninami ter možnosti zavarovanja svojega premoženja. To zahteva odgovoren odnos ne le pri vzpostavitvi (kjer so možnosti zunanje pomoči), ampak še bolj v nadaljevanju, ko so izpostavljeni trgu dela, v procesu izobraževanja, pri oskrbi in drugih vsakodnevnih funkcijah. Vzpostavljanje legalnosti torej implicitno zahteva spremembo prostorskega obnašanja v smeri odgovornosti, vzajemnosti in končno tudi solidarnosti. Ni dvoma, da bo ta miselni preskok izjemno zahteven in morda v posameznih primerih omahujoč ali celo neuspešen. Toda razvojna vizija je potrebna, saj določa dolgoročno smer razmišljanja in delovanja, na katero se naslonijo državni strateški dokumenti in za njimi občinski prostorski akti.

Vključevanje večine romskih naselij v slovenski naselbinski sistem, sanacija stanja v naseljih in ob tem vzpostavljanje legalnosti je tudi s stališča principov trajnostnega razvoja logična ter racionalna izbira. Toda njeno uresničevanje je na lokalnih ravneh vendarle problematično zaradi dveh okoliščin. Prvič: v praksi zadnjega desetletja se je pokazal velik vpliv romskih svetnikov v toku sodelovanja med občino in lokalno romsko sosesko. V nekaterih primerih je bila skrb posvečena predvsem večjim romskim

naseljem in tem, s katerimi so ti svetniki dobro sodelovali. Romski svetniki so imeli tu očitno zelo pomemben vpliv, kar je povečalo njihov ugled tako znotraj lokalnih romskih skupin kakor tudi v uradnih lokalnih okoljih. Zlasti manjši romski zaselki so ostali v senci interesov načrtno preobrazbe. Drugič: na državni ravni se kaže očitna tendenca zapostavljanja manjših naselij. Manjša naselja v občinah z manjšim številom Romov sploh niso v dometu (so)financiranja infrastrukturnih projektov. Obseg sredstev je omejen in že zaradi tega ni bilo mogoče hkrati reševati legalizacije in infrastrukturnih zadreg v vseh romskih naseljih. Tendenco je očitno nekoliko pospešilo tudi določilo, da mora za prijavo na razpis vlagatelj (občina) izpolnjevati pogoj vsaj delne organiziranosti v odnosu do Romov, na primer imeti sosvet, komisijo, ali društvene oblike organiziranosti. Ker nekatera okolja tega niso izpolnjevala, na natečaju niso mogla sodelovati (na primer občini Ribnica in Brežice), čeprav po primerjalni analizi (Zupančič, 2011) ni očitnih ovir glede nesprejemljivosti lokacij. Po načelu celovitega reševanja tematike romskih naselij ter navsezadnje tudi ostale naselbine z značaji slumov je potrebno iskati razvojne možnosti tudi za te primere.

4.3 O konceptu trajnostnega razvoja romskih naselij

Poseben poudarek namenjamo možnostim trajnostnega razvoja v romskih naseljih. Princip trajnosti izpostavlja iskanje, prepoznavanje, uporabo in zaščito tistih elementov, ki z nekaj prizadevanja postanejo uporabne dobrine. Dostopna podtalnica, zrak, rodovitno zemljišče ali že uporaba streh za zbiranje padavinske vode – vse to so realni potenciali, ki z nekaj iznajdljivosti postanejo povsem uporabne dobrine, ki lahko vplivajo na boljšo energetsko oskrbo, oskrbo z vodo, hrano itd. Pred desetletjem so se zdele ideje o vrtničarstvu v romskih naseljih nerealne, sedaj pa postajajo prve prakse in v bližnji prihodnosti bodo lahko dovolj pogost ali celo tipičen pojav. Poleg tega lahko pomembno vplivajo tudi na estetski izgled širšega bivalnega prostora v naselju in ob njem. Zelo ugodno vplivajo tudi na reakcijo soseščine, glede na to, da je bila »vizualna zasmetenost« problem, ki so ga v različnih terenskih raziskovanjih sogovorniki pogosto navajali kot motečega. Urejeni drevoredi v Pušči in Kamencih so zelo dobro sprejeti tako med stanovalci (Romi) kakor med obiskovalci (Zupančič, 2014, str. 202). Pušča pri Murski Soboti se izkazuje tudi s svojo monografijo (Rudaš, 2011) in precej živahno društveno dejavnostjo, z ambicijami, da privabi in sprejme obiskovalce.

Med razvojne potenciale sodijo tudi elementi materialne kulturne dediščine, tako arhitekturne (nepremične) kakor še številčnejše nematerialne dediščine in tradicije (Bešter, Medvešek, 2013). Ta segment je sicer zelo pomemben tudi za razvoj in ohranjanje jezika in identitete kot pomembne podpore romskega lokalnega zavedanja in samozavesti. Nekoliko bolj ambiciozno zastavljeni projekti ekonomizacije kulturne dediščine pa so lahko tudi poslovno zanimiva niša (Varga, Friškič, 2013). Poleg tega je pomemben posredni družabni učinek naporov lokalne romske soseske pri prizadevanjih za skupne dobrine v naselju. To je predvsem javni prostor (na primer prometne površine in območja ob njih, morda zelenice, šolski objekt oziroma vrtec, klubski in športni prostori, verski objekti, drevoredi in zavarovana območja kulturne dediščine). Skrb za skupno dobro skupnost povezuje, utrjuje, identificira in solidarizira, povečuje komunikacijo in različne interakcije navznoter (med prebivalci sosesk)

in tudi navzven, v odnosu do slovenskega sosledstva ter različnih institucij. Večja interaktivnost navzven poveča pretok ljudi, ustvarja družabne povezave in prek njih skrbi za prenos izkušenj in praks. V nadaljnji razpravi je navedeno, kako pomembni so ti mali koraki za razvoj romskih naselij in predvsem za doseg integracijskih učinkov, ne nazadnje pa tudi za uspešnost zelenih postopkov legalizacije. V dosedanjih konceptih sanacije romskih naselij so bili socialni in kulturni momenti (Zupančič, 2009, str. 28) skoraj dosledno prezrti. Romska naselja so bila predvsem skrb in dolžnost, ne pa razvojna priložnost. Miselni preskok je najprej potreben na državni oziroma strateški ravni, izpostavljač dejstvo, da je trajnostna paradigma ne le mogoča, temveč tudi smiselna in racionalna odločitev. Kot sledi v nadaljevanju, imata trajnostni razvoj ter koncept odpiranja romskih naselij skupno polje: obe zahtevata razvoj od znotraj, uporabljata lokalne potenciale, dvigata zavest odgovornosti do lokalnih resursov in ohranjata komunikacijo znotraj skupnosti ter s soseščino.

(foto: J. Zupančič)

Slika 4.2:

Starejši stavbni fond je lahko kulturna točka v naselju. Pušča v Prekmurju.

(foto: J. Zupančič)

Slika 4.3:

Oblikovanje vrtičkov ob stavbah je trend, ki potrebuje podporo. Pušča v Prekmurju.

Omenjene podrobnosti so v praksi sicer povsem domena lokalnih romskih skupnosti in načrtovalcev na lokalni ravni. Toda ker jih doslej večinoma niso vključevali v celovitost načrtovanja, ampak vztrajali zgolj pri ozkih tehničnih, pravnih (postopkovnih) in ekonomskih postavkah ter kazalcih, je bil načrtovalski proces večidel omejen na majhno število ljudi in Romom dejansko odtujen. Lokalna romska soseska je postopke večinoma le opazovala kot statist, ki mu drugi realizirajo kategorijo minimalne stanovanjske pravice. Postopkovno gledano je to skrajšalo in poenostavilo procedure, a premalo animiralo bodoče uporabnike in skrbnike teh objektov. Ker je bilo načelo participativnosti sprejemanja prostorske dokumentacije oddaljen in skromno uresničljiv pojem, Romi pri teh projektih največkrat niso dejavno sodelovali in zato tudi niso razvili elementov odgovornosti in vzajemnosti. Zato je potrebno poudariti potrebo po spremembi razmišljanja in ravnanja v smeri večje vključenosti in sodelovanja pri sprejemanju prostorske dokumentacije in njenega uresničevanja v praksi. Te elemente je smiselno izpostaviti v izhodiščih načrtovanja romskih naselij.

4.4 Pet korakov prilagojenega načrtovanja razvoja romskih naselij

Razen umeščanja infrastrukture državnega pomena ter drugih objektov in posegov, katerih skrbnik in uporabnik so državne institucije ter njihovi organi v sestavi, so vsi ostali posegi v prostor v pristojnosti občin in s tem posredno in neposredno odvisni od občinskih svetov ter županov, da pričnejo določene postopke v kontekstu urejanja romskih naselij, pridobijo sredstva in projekte tudi zaključijo. Zato je izjemno pomembno sodelovanje lokalnega prebivalstva. Uresničevanje strategije razvoja romskih naselij je odvisno od osveženosti, zavzetosti in tudi strokovne kompetentnosti lokalnih ravni; od ekonomskih, prostorskih in kadrovskih potencialov občin ter pripravljenosti lokalnih romskih skupin za sodelovanje. Načrtovalska dinamika je izpostavila zapletenost procesa prostorskega odločanja ter pomen neformalnih dejavnikov ter razgalila slabosti pretežno tehnično, postopkovno in ekonomsko naravnega sistema prostorskega načrtovanja.

Legalizacija je dolg in naporen proces doseganja zakonske skladnosti in urejenosti. V širšem kontekstu jo razumemo kot dinamično prepletanje različnih pravno-normativnih, ekonomskih, socialnih, socialnopsiholoških, kulturnih in političnih korakov, usmerjenih k istemu cilju. Če je integracija romskih naselij v slovenski nasebinski sistem strateški cilj države, je doseganje legalnosti taktični etapni cilj na ravni občine kot upravljavske enote. Ta mora slediti normativno-pravnim vidikom in smernicam na eni ter iskati načine doseganja planske učinkovitosti glede na specifične probleme romskih naselij na drugi strani. V procesu je zahtevano tripartitno sodelovanje lokalne, državne in romske strani. Na podlagi analize dobrih praks kot temelj nadaljnjega dela je bil pripravljen nabor in zaporedje postopkov, ki okvirno določa potek ukrepov in aktivnosti, opredeljuje posamezne nosilce ter predvideva etapne cilje na poti integracije romskih naselij. Ni nujno, da koraki potekajo v enakem zaporedju, kot je prikazano. Kako poteka kompleksen načrtovalski proces razvoja romskih naselij na lokalni ravni, je torej stvar upoštevanja morebitnih posebnosti, v splošnem pa je mogoče zagovarjati naslednjo shemo.

Preglednica 4.1: Pet korakov do prostorske vključenosti romskih naselij v slovenski naselbinski sistem

Korak	Opis aktivnosti	Glavni dejavniki	Glavni pričakovani rezultati
1. definicija	opredelitev območja romskih naselij za stavbno zemljišče, primerno za stanovanjsko rabo	občina	območje postane v OPN primerno za vzpostavljanje legalnosti
2. urejanje lastništva	Romi prek različnih shem pridobijo lastniško pravico; izvaja se parcelacija in pripravi načrt sanacije naselja	Romi občina podjetja lastniki zemljišč	parcelacija ureditev lastniških odnosov
3. koncept odpiranja naselja	prek različnih aktivnosti Romi v naselju odpravijo bariere, se vključujejo v lokalno okolje	Romi državne institucije stroka civilna družba	stanovalci povečajo stopnjo odgovornosti do skupnih dobrin. Postopoma se oblikuje pozitivna percepcija naselja.
4. razvojno načrtovanje	prek razpisov in drugače občine pridobijo sredstva, strokovne rešitve, izvaja se sanacija in prenova, pripravi se razvojni model naselja	vstop državnih institucij strokovne institucije	pridobitev razvojnih sredstev in vsebinskih programov
5. sanacija in legalizacija	sanacija degradiranih površin, ureditev javne infrastrukture in povezave v okolju	občina Romi	formalna vključitev naselij v slovenski naselbinski sistem in sanacija stanja

Vir: Zupančič 2014, str. 206; Zupančič, 2015, str. 17–25.

Pri tem so posamezni delovni koraki načrtovalskega procesa podrobneje razloženi v nadaljevanju.

Prvi korak. Opredelitev aktualne površine romskega naselja za stanovanjsko rabo je ukrep občine. Ta opredeli trenutni prostor naselja kot območje stavbnih zemljišč (in ustrezno podrobno namensko rabo) in s tem izrazi namero legalizacije. Brez tega koraka ostali niso mogoči. To je ukrep določenega načrtovalskega poguma in zaupanja, da bodo stanovalci v procesu dejavno sodelovali. V okoljih, kjer Romi zaradi različnih razlogov enostavno "čakajo" na interventno rešitev, ukrep nima razvojnega pomena. V tem kontekstu je treba izpostaviti problem varovanja kmetijskih zemljišč ter zavarovanih območij. Težava je prisotna marsikje na kmetijsko ugodnih in tudi manj ugodnih zemljiščih, medtem ko se varovanje uveljavlja zlasti v bližini vodnih virov in ob zavarovanju določenih habitatov. Prvi lahko predstavlja resen problem in celo nepremostljivo oviro, drugi pa zahteva omilitvene ukrepe ali pa spremembe aktov o zavarovanih območjih.

Drugi korak obsega vzpostavljanje lastniških odnosov bodisi s pridobitvijo lastniške ali pa uporabne stavbne pravice. Prodaja zemljišč Romom je izjemno težavna in počasna. Ne glede na razloge zadržanosti predstavlja v koncepciji urejanja romskih naselij veliko oviro. Ta korak je mogoče spremeniti le v zaupanja vrednem ozračju medsebojnega sosodstva. Da bi spodbudili pravni promet z nepremičninami, je temu področju potrebno nameniti bistveno več pozornosti, taktnosti ter stimulativnih in ekonomsko vzdržnih modelov.

Tretji korak predstavlja niz ukrepov in postopkov za povečevanje stikov med prebivalci romskih naselij in njihovim bližnjim sosedstvom. Verjetno je to tudi osrednji del bodočih prizadevanj za modernizacijo romskih naselij. Po vsebini je ta faza za sisteme planiranja povsem netipična, saj ni postopkovne narave, temveč neke vrste ustvarjalec družbene klime. Ustvarja torej razmere, v katerih je participativni pristop k lokalnemu načrtovanju sploh izvedljiv. Narava zatečenih problemov marginaliziranih in še posebej getoiziranih okolij potrebuje specifične ukrepe in socialne vidike. V praksi to pomeni uvajanje bodisi stikov neposredno (na primer organizacija srečanj, pogosti obiski predstavnikov institucij, organizacij, društev in drugih dejavnikov civilne družbe, pospeševanje kulturne in športne dejavnosti, skrb za naravno in kulturno dediščino ipd.) bodisi umeščanje institucij in objektov ter javnih ter odprtih površin v romska naselja, ki so po svoji naravi namenjena druženju ob različnih dejavnostih. Poglavitni namen je povečanje obsega človeških stikov. Z odpiranjem se lahko oblikuje atmosfera, v kateri je mogoče reševanje problemov.

Četrti korak je ekonomsko–strokovne narave; predvideva udeležbo strokovnih institucij ter podpornih finančnih instrumentov in deluje večinoma prek sistema javnih razpisov. Pripravijo se operativni načrti izgradnje infrastrukture, potek vaških ulic in razporeditev objektov do mer gradbenotehnične dopustnosti. Tu je potrebna razvojna vizija naselij; dokument, v katerih so opredeljeni lokalni potenciali in zavarovanja vredna arhitekturna kulturna dediščina prav tako natančno, kot je opredeljen sanacijski načrt z izgradnjo temeljne komunalne infrastrukture. Vprašanje varovanja in gospodarnosti kulturne dediščine je posebnost, saj večina načrtovalcev doslej na to ni bila pozorna.

Peti korak obsega postopke sanacije in legalizacije, s katerimi se romska naselja formalno vključijo v slovenski naselbinski sistem. Zaradi financiranja je vezan na javne razpise, organizacijsko pa razdeljen na etape. Vizualno ga določa predvsem cestno omrežje, ki mu daje tudi glavne smernice prostorskega razvoja. Vaške ulice služijo dostopnosti do vseh objektov, dovozna ali tranzitna cesta naselje povezuje z javnim cestnim omrežjem. Posebnost kar nekaj romskih naselij so dovozne ceste, ki vodijo do naselja in iz njega, ter omejevalne ceste, ki naselje obkrožajo; te so značilnost izključno romskih naselij. Po eni strani omogočajo lažjo dostopnost do vseh objektov in so torej posledica prilagoditev aktualni tlorisni zasnovi in veliki zgoščenosti bivalnih objektov, po drugi pa delujejo kot oblika prostorskega zamejevanja naselja pred nadaljnjim širjenjem. Na stik dovozne in obvozne ceste se navezujejo druge javne površine in objekti, od postajališča javnega prometa, morebiti parkirišča, lahko pa je to tudi dobra priložnost za postavitve drugih objektov ali priprava prostorov –na primer parkirišč, pozdravne table, zelenice, drevoredi ipd., mestoma tudi ekološki komunalni otoki za zbiranje in odvoz odpadkov. Pomemben element naselij so tudi odprti in še posebej javni prostori: zelenice, igrišče, dvorišča, parkirišča, športne površine, površine zavarovane narave, objekti, namenjeni športu, izobraževanju, vzgoji, kulturni dejavnosti in družabnosti. Zaradi prostorske utesnjenosti je te objekte mogoče umeščati predvsem na rob naselja. Tedaj pridejo obvozne ceste zelo prav. Omeniti je treba še tretji vidik sanacije, in sicer estetski. Skrb za urejen videz naselja je izključno v domeni in dolžnosti vaščanov (Zupančič, 2015, str. 26).

4.5 Poseben pomen javnega prostora v romskih naseljih

Koncept sanacije in vzpostavljanja legalnosti romskih naselij je pot, ki vodi te prostorsko-socialne enote od nelegalnih in strukturno slabih do vključitve v slovenski naselbinski sistem. Posebno poglavje v tem procesu predstavlja uveljavitev javnih površin in ureditev javne komunalne infrastrukture ter rezervacija površin za splošne skupne namene, vključujoč tudi odprte zelene površine. To predvideno javno dobro je za stanovalce novost in se z njim prej niso soočali, zato je v načrtovalskih praksah neredko podcenjen.

Nekoliko drugače je s pripravo prostega zazidalnega zemljišča za izobraževalne, družabne, športne in kulturne potrebe. Interesi so tudi nad postavitvijo verskih znamenj in kapelic. Posebno mesto v romskem naselju pa imajo kot javna institucija prostori za vrtec in morebitne izobraževalne aktivnosti. Vrtec ima kot objekt javne infrastrukture praktičen in simbolen pomen. Poleg osnovnega namena – vzgoje in izobraževanja otrok – je izpostavljen kot točka "države" v naselju. Bližina omogoča otrokom lažji vstop v šolo, njihovi starši pa šoli, ki je sedaj na dosegu roke, posledično bolj zaupajo. Zato je praviloma večje tudi zanimanje in sodelovanje z vrtcem oziroma s šolo. Stalno prihajanje in odhajanje učiteljev in drugih šolskih sodelavcev poleg tega prične povečevati pretok ljudi med romskim in ostalimi naselji. Romi imajo več možnosti za srečevanja s svojimi sosedi in drugimi. Poleg vzgojno-izobraževalne vloge (v tem primeru) vrtcev je tako treba poudariti tudi socialno komponento, ki nastane kot vzporedna posledica obstoja in delovanja javne institucije. V romsko naselje vnaša določen pretok drugačnih ljudi in izkušenj in tudi od staršev terja določene prilagoditve.

V praksi so se večinoma pozitivno obnesli "dnevni centri", katerih lokacija je bila bodisi vrtec bodisi kak drug namenski prostor. V dnevnih centrih so romski šolarji deležni dodatne učne pomoči, nekateri starejši šolarji pa jo tudi uspešno dajejo. Tako se razvijajo oblike medsebojne pomoči in solidarnosti v okviru "javne" sfere, kar naj bi neposredno vodilo k večji uspešnosti šolarjev, obenem pa tudi utrjevalo delovne in učne navade.

Javne institucije in njihova podporna infrastruktura (dnevni centri, klubi, igrišča, prostor za družabnosti) so pot, ki naselja odpira navzven. Javne ustanove, tudi vrtci, vnašajo svežino in izpostavljajo "javno". S tem naselje kot celota pridobi določeno raznolikost in vsakdanjost, s čimer je romskim prebivalcem omogočeno, da gredo "ven". Po drugi strani so zlasti večja romska naselja primerna, da imajo poleg bivanja tudi druge funkcije: delo, izobraževanje, sprostitev, kulturno življenje ipd. Omogočajo torej večfunkcionalnost romskih naselij, njihovo pot navzven in s tem uveljavitev v širšem lokalnem okolju.

4.6 Sklep

Dosežene oblike tehnične modernizacije in vzpostavljene legalnosti v več kot polovici romskih naselij v Sloveniji so sicer spodbudni rezultati dokaj izdatnih vlaganj v demarginalizacijo romskega bivalnega prostora. Ureditev dostopa do elektrike, vode,

komunalnih instalacij, prometnega omrežja in drugih tehničnih dobrin pa same po sebi še ne prinašajo tudi najbolj zelenega: integracije. Ta je bolj naporen in predvsem zapleten proces, ki zahteva močnejšo, intenzivnejšo interakcijo med udeleženci v procesu prostorskega načrtovanja romskih naselij. Očiten napredek nekaterih romskih naselij je dokaz, da je predstavljena shema načrtovanja lahko učinkovita. Demarginalizaciji romskih naselij bo potrebno v prihodnje še posvečati pozornost predvsem v segmentu notranjih kulturnih in socialnih momentov prostorskega obnašanja. Po drugi strani je kampanjski zagon reševanja "problematike" romskih naselij z neenotno postavljenimi sistemi meril, spodbud in sankcij kriv, da so rezultati v planerski učinkovitosti v celoti gledano skromnejši. To postavlja celovit kompleks sanacije in legalizacije romskih naselij nazaj na izhodiščno točko, k razvojni paradigmi romskih naselij: način, pristop in navsezadnje ključni cilj integracijskih prizadevanj. Ali je bolj primeren (dolgoročno učinkovit in trajen) pristop z dviganjem mer socialnega intervencionizma ali pa – nasprotno kot sedaj – model kompetitivnosti, pri katerem ima socialno reševanje funkcijo doseganja tudi drugih ciljev, ni pa vrednota sam po sebi.

Bolje se je nagibati k drugi možnosti, saj po prvem pristopu Romi bolj ali manj trajno ostajajo v nekem nadzorovanem »refugiju« kot večni uporabniki socialnih transferjev, miloščine in preizkušanja praga sosedske tolerance. Navkljub napakam in stranpotem, ki so bile, so in še bodo na tej poti, velja zaupati v razvojno moč Romov. Intervencionizem je potreben, a predvsem v vlogi instrumenta počasnejšega, a zanesljivejšega, trajnejšega in gospodarnejšega participativnega razvojnega modela marginalnih prostorov, še posebej če bo politika zaposlovanja, izobraževanja in socialnega varstva bolj usklajena ter podrejena načelu tekmovalnosti in opolnomočenja Romov na trgu dela. Romski poselitveni prostor je smiselno razumeti tudi v smislu prostorskega in kulturnega kapitala (v večji meri neizkoriščenega), ki more uresničiti svoje cilje v paradigmi trajnostnega razvoja in se otresti dosedanjega ekonomskega in upravnega tutorstva. Opisani proces ne bo ne hiter, ne enostaven in tudi ne premočrten. Na določene zastoje in težave, izhajajoče iz nerazumevanja in nevednosti, je skoraj treba računati, nikakor pa ne pristajati na trajno specifičnost romskih naselij, razen morda v oziru materialne kulturne dediščine, kar pa je že drugo poglavje, ki se ga v tej razpravi ne lotevamo.

Viri in literatura

- Bešter, R., Medvešek, M., (ur.), 2013. O projektu Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 135 str.
- Klopčič, V., 2007. Položaj Romov v Sloveniji. Romi in Gadže, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 279 str.
- Klopčič, V., 2010. Romi v Evropi. Ljudstvo brez doma in brez groba. *Ars & Humanitas*, 4, 1/2, str.182–202.
- Komac, M., 2005. Izvlečki iz slovenske "romologije". *Treatises and documents/ Razprave in gradivo*, 47, str. 134–159.

- Pirc, J., 2013. Od skritosti do točke na zemljevidu. Socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 97 str.
- Rudaš, D., (ur.), 2011. 100 let naselja Pušča, Krajevna skupnost Pušča. Murska Sobota, 61 str.
- Štrukelj, P., 1979. Romi na Slovenskem. Cankarjeva založba, Ljubljana, 323 str.
- Štrukelj P., 1991. Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji. Treatises and documents/ Razprave in gradivo, 25, str. 36–55.
- Štrukelj, P., 2004. Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Družina, Ljubljana, 335 str.
- Varga, R., Friškič, S., (ur.) 2013. Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020. Pregled stanja, vizija razvoja, programi in projekti za razvoj romske skupnosti v Pomurju. RRA Mura, Murska Sobota, 116 str.
- Zupančič, J., 2003. Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov. V: Klopčič, V., Polzer, M., (ur.) Evropa, Slovenija in Romi: zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, str. 112–129.
- Zupančič, J., 2004. Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji. Rast, 15, 5, str. 510–523.
- Zupančič, J., 2006a. Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše družbene integracije Romov. V: Žagar, N., Klopčič, V., (ur.) Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR: zbornik projekta. ZIK - Zavod za izobraževanje in kulturo, Črnomelj, str. 56–74.
- Zupančič, J., 2006b. Razmere kličejo po resni strokovni presoji: problematika romskih naselij. Delo, 48, 255, Sobotna priloga, 4. november 2006, str. 17–18.
- Zupančič, J., 2006c. Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij, Rast, 17, 6, str. 616–627.
- Zupančič, J., 2007a. Premisleki h konceptiji urejanja romskih naselij v Sloveniji. Rast, 18, 6, str. 676–688.
- Zupančič, J., 2007b. Romska naselja kot posebni del naselbinskega sistema v Sloveniji. Dela, 27, str. 21–52.
- Zupančič, J., 2009. Etnična in politična podoba ozemlja med Muro in Rabo. V: Kikec, T. (ur.) Pomurje: geografski pogledi na pokrajino ob Muri. Zveza geografov Slovenije, Ljubljana, Društvo geografov Pomurja, Murska Sobota, str. 19–34.
- Zupančič, J., 2011. Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji. Elaborat. Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 85 str.
- Zupančič, J., 2012. Vključevanje romskih naselij v slovenski naselbinski sistem. V: Humljan Urh, Š. (ur.) Država želi, da ostanemo cigani!: teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana, str. 89–101.
- Zupančič, J., 2013. Romi in romska naselja v Sloveniji v procesih modernizacije. Geografski obzornik, 60, 1/2, str. 41–53.

- Zupančič, J., 2014. Romi in romska naselja v Sloveniji. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 255 str.
- Zupančič, J., 2015. O integraciji romskih naselij v slovenski naselbinski sistem, *Treatises and documents/ Razprave in gradivo*, 75, str. 5–26.
- Žagar, N., Klopčič, V., (ur.), 2006. Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR. Zavod za izobraževanje in kulturo, Črnomelj, 360 str.
- Žnidarec Demšar, S., 2006. Romi kot objekt toleriranja večine. V: Žagar, N., Klopčič, V., (ur.) Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR. ZIK - Zavod za izobraževanje in kulturo, Črnomelj, str. 42–55.
- Žugel, J., 1991. Integracija romske skupnosti v slovensko družbo, *Treatises and documents/ Razprave in gradivo*, 25, str. 113–121.